

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน
2. ประชาชนเศรษฐกิจพอเพียง
3. แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

พัฒนาการทางความคิด

อดีตการศึกษาสังคมไทยนั้น มองว่า ชุมชน เป็นหน่วยพื้นที่อิสระ เป็นระบบในตัวเอง ไม่มีความสัมพันธ์กับภายนอก เป็นพื้นที่ทางกายภาพที่มีอาณาเขตที่แน่นอน การศึกษาโดยการมองผ่านคุณค่าที่มีอยู่ตามสถาบันต่างๆทางสังคมของชุมชน ที่เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การศึกษาชุมชนในลักษณะนี้ งานศึกษาที่โดดเด่นมาก คือ แนวคิดระบบอุปถัมภ์ ของ ม.ร.ว. อภิน รพีพัฒน์ ซึ่งคุณูปการจากงานศึกษาชิ้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า การศึกษาชุมชนนั้นจะสามารถทำความเข้าใจได้อย่างมีมิติมากขึ้น หากนำบริบท ทั้งทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ เข้ามาทำการวิเคราะห์ด้วย

หลังจากนั้น ในขณะที่สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนเข้าสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม ภาพของสังคมที่ทำการผลิตแบบอุตสาหกรรมนั้น คือ การดูคกลิ้นทรัพยากรของสังคม โดยเฉพาะภาคการผลิตแบบเกษตรกรรมในลักษณะที่ไม่เป็นธรรม ในหลายด้าน เช่น ราคาสินค้าทางการเกษตรที่อยู่ภายใต้กลไกของตลาด (กลไกราคา) ซึ่งกลไกดังกล่าวนั้น ภาคการเกษตรไม่สามารถควบคุมได้ ทำให้ภาคการเกษตรสูญเสียอำนาจในการจัดการทรัพยากรบางอย่างไป แนวคิดในการศึกษาชุมชนช่วงนี้ จึงศึกษาชุมชนผ่านวิถีการผลิตและเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน

ผ่านกรอบชุมชนเมือง กับ ชุมชนชนบท นั้นเอง ซึ่งเป็นปัญหาทั้งในระดับโครงสร้าง และวิถีคิดแบบทุนนิยมสมัยใหม่เกี่ยวกับการพัฒนา

แนวคิดในการแบ่งขั้วดังกล่าวมาจากนโยบายในการพัฒนาของรัฐไทย ด้วยการอาศัยตัวชี้วัดของสังคมตะวันตกมาใช้ในการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งการชี้วัดการพัฒนาที่อาศัยตัวชี้วัดทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการแบ่งแยกโลกออกเป็น ประเทศที่พัฒนากับประเทศกำลังพัฒนา/ประเทศด้อยพัฒนา ในสังคมไทยเองนั้นก็ได้ออกแบ่งออกเป็นเมืองและชนบท โดยอาศัยรูปแบบการผลิต สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เป็นเกณฑ์ในการแบ่งขั้นต้น ซึ่งเป็นปัญหามากทั้งในการทำความเข้าใจและกำหนดแนวทางในการพัฒนา การเพิ่มมุมมองทางด้านวัฒนธรรม และการมองแบบองค์รวมช่วยให้เราเห็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในสังคมมากขึ้นและเข้าใจได้ลึกซึ้งกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในเรื่องของ โครงสร้างสังคม เช่น ระบบการเมือง นโยบายการพัฒนาประเทศโดยรัฐที่ไม่เท่าเทียมกัน เป็นต้น ระบบคุณค่าที่คนสังคมไทยยึดถือ เช่น ระบบอุปถัมภ์ , ระบบความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแคลานทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น ความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม ทั้งความไม่เท่าเทียมกันทางชาติพันธุ์ ความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องเพศ ซึ่งปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมกันดังกล่าว มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างยิ่งกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง ด้วยเหตุดังกล่าว ทำให้เกิดแนวคิด/มุมมอง ในการมองชุมชนที่แตกต่างกัน ดังนี้

แรกเริ่มจะเป็นมุมมองชุมชนชนบทว่าล้าหลัง จำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาในทุกด้าน ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องการแก้ไขปัญหาเรื่องความยากจน การให้ภาพชุมชนชนบทว่าล้าหลังและด้อยพัฒนา และให้ภาพชุมชนเมืองว่าทันสมัย และพัฒนา โดยชุมชนชนบทจะต้องได้รับการพัฒนาให้ทัดเทียมกับชุมชนเมือง ในช่วงนี้จึงเป็นการนำเสนอภาพของชุมชนชนบทจากรัฐ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) การนำเสนอภาพชุมชนชนบทในแง่นี้ ส่งผลให้เกิดการพัฒนา นโยบายการพัฒนาที่ลิดรอน ซ่อนทับ สิทธิ/อำนาจในการจัดการทรัพยากรของชาวชนบทเป็นอย่างมาก ในงานศึกษาของชุมชนท่าเกวียน ของ ยศ สันตสมบัติ (2539) แสดงให้เห็นถึงภาพชาวบ้านในชุมชนชนบทต้องเปลี่ยนวิธีการผลิต ไปสู่การผลิตเพื่อขายมากกว่าการผลิตเพื่อการยังชีพ จึงต้องแบกรับความเสี่ยงจากการผลิต จากระบบตลาดเสรี และจากการพัฒนาของรัฐที่ปิดล้อมชุมชนชนบทด้วยวิธีการผลิต และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการลิดรอนอำนาจของชุมชนในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะอำนาจในการจัดการทรัพยากร และการกำหนดวิถีของคนในชุมชนเอง การปรับตัวเพื่อให้มีศักยภาพในการต่อรองในระบบตลาดดังกล่าว ชาวชนบทจำเป็นที่จะต้องมีสำนึกร่วมกัน ในการปรับตัว ปรับรูปแบบขององค์กรและสถาบันทางสังคม

เช่น การแสวงหาอาชีพใหม่ (การทำการเกษตรแบบผสมผสานเพื่อการยังชีพ) การร่วมมือกัน ในการทำไร่นาสวนผสม โดยการจัดตั้งโครงการไร่นาสวนผสมเพื่อลดปัญหาการเอารัดเอาเปรียบจากชุมชนภายนอก เป็นต้น

เมื่อเห็นแล้วว่าการพัฒนาในมิติทิศทางเดียวดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหากับชุมชนชนบท นักพัฒนาและนักวิชาการในสังคมไทยก็ได้เสนอ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มาต่อต้านวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนดังกล่าว เป็นแนวคิดที่เชื่อมั่นในคุณค่าของความเป็นชุมชนในสังคมชนบทว่า หากปล่อยให้ชุมชนดำเนินการจัดการทรัพยากรของชุมชนเอง โดยไม่มีการแทรกแซงของรัฐ ชุมชนจะดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งมีศักยภาพ ด้วยการค้นหาต้นกำเนิดของวัฒนธรรมของชุมชนที่ดำรงอยู่ และใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากแนวทางในการดำเนินนโยบายการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เน้นที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ เน้นการพัฒนาทุนมากกว่าการพัฒนาคน และศักยภาพของชุมชนดังที่กล่าวมา ก่อให้เกิดปัญหามากมายในหลายด้าน จนเมื่อครั้งประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้มีกระแสพระราชดำรัสแก่ชาวไทยในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทย ไว้ว่า

“...การเป็นเสือนั้น ไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตนเอง... ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เองอย่างนั้นมันก็เกินไป แต่ว่าในหมู่บ้าน หรือในอำเภอ จะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก...”

“...ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไป ทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้แต่ครึ่งหนึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถอยู่ได้...”

พระราชดำรัส วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540

หลังจากนั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติก็ได้เชิญนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านร่วมกันกลั่นกรองกระแสพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง บรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นต้นมา โดยมีสาระสำคัญโดยสรุปดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” (นฤมล นิรากร และคณะ, 2550:33)

พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์ (2550) ได้สรุปปรัชญาเศรษฐกิจภายใต้ 2 เงื่อนไข และ 3 คุณลักษณะ ดังนี้

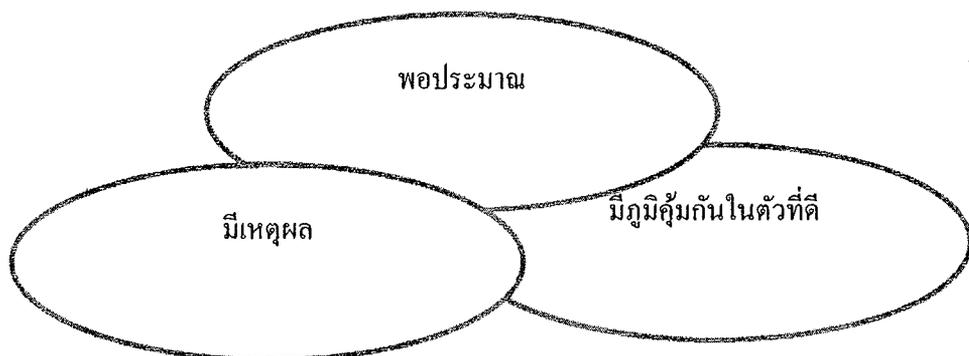
เงื่อนไข 2 ประการ คือ

- หนึ่ง- เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้ด้านเกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต
- สอง- เงื่อนไขคุณธรรม หมายถึง คุณธรรมในการดำรงชีพ เพื่อความสงบสุขและเจริญก้าวหน้า ทั้งของตนเองและส่วนรวม 4 ประการ คือ เมตตาธรรม สามัคคีธรรม สุจริตธรรม และเที่ยงธรรม

โดยเมื่อรวมเงื่อนไขทั้งสองประการแล้วอาจจะเรียกได้ว่า ก่อให้เกิดสติปัญญาในการดำรงชีพ ซึ่งสามารถที่จะพัฒนาตนเองและนำองค์กรไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้

คุณลักษณะ 3 ประการ คือ

- หนึ่ง- ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ความพอเหมาะ ซึ่งมีความหมายชัดเจนมาก คำว่าพอ แปลว่า มี ไม่ได้ขาด แต่มีในลักษณะที่เหมาะสม ไม่มากเกินไปหรือน้อยไป เป็นความสมดุลในการกระทำทุกอย่างทำให้เกิดการพัฒนาอย่างมั่นคง
- สอง- ความมีเหตุผล คือ การพิจารณาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และผลกระทบที่จะเกิด โดยต้องมีเงื่อนไข ของความรู้และคุณธรรมเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อการตัดสินใจ
- สาม- การมีภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมพร้อมที่จะรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น โดยเป็นการคาดคะเนปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อันใกล้และไกล และต้องคำนึงถึงเหตุสุดวิสัยต่างๆ ด้วย

เงื่อนไขความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง)	เงื่อนไขคุณธรรม (ซื่อสัตย์สุจริต ขยันอดทน สติปัญญา แบ่งปัน)
--	---

ชีวิต/เศรษฐกิจ/สังคม/สิ่งแวดล้อม
สมดุล/มั่นคง/ยั่งยืน

ภาพประกอบ 2 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2549)

จากภาพประกอบ 2 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับความพอเพียงนั้นจะต้องตัดสินใจไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตได้

เมื่อนำมาประกอบกับ เงื่อนไข ทั้งเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรมแล้ว ก็จะสามารถมีความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน ทั้งในด้าน ชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นแนวทางการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ ในระดับต่างๆ อย่างเป็นขั้นตอน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับความสามารถในการพึ่งตนเอง

ขั้นที่ 1 ระดับปัจเจก	ในระดับครัวเรือนในฐานะที่เป็นหน่วยในการผลิตให้สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยพึ่งพิงปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด
ขั้นที่ 2 ระดับชุมชนหรือระดับองค์กร	ในระดับชุมชน หรือระดับองค์กร ในฐานะที่เป็นเครือข่ายที่อิงกับหน่วยพื้นฐานในการผลิตและพึ่งพาตนเองได้ การร่วมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันสร้างผลประโยชน์ แบ่งปันองค์ความรู้ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
ขั้นที่ 3 ระดับประเทศ	ส่งเสริมให้ชุมชน หรือองค์กร หรือเครือข่าย สร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ในระดับประเทศ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดในมิติทางวัฒนธรรม และคุณธรรมนั่นเอง ในด้านคุณธรรม หรือศีลธรรม อันมุ่งเน้นถึงความซื่อสัตย์สุจริต ความขยันอดทน และการแบ่งปัน ซึ่งมีนัยถึงการอยู่ร่วมกับและพึ่งพิงธรรมชาติ หรือเงื่อนไขทางนิเวศวัฒนธรรมรอบๆ ตัวให้มากกว่าพึ่งพาปัจจัยภายนอก รวมไปถึงการเน้นที่ความร่วมมือ

ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนไปพร้อมๆ กันทั้งระบบ กล่าวคือ ทั้งปัจเจก ชุมชน และประเทศนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นจากการนำเอาแนวทางเศรษฐกิจชุมชนหรือแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ คำว่า “วิสาหกิจชุมชน” นั้นสามารถใช้คำว่า “ธุรกิจชุมชน” แทนได้ อันเนื่องมาจากว่าชุมชน ไม่ใช่รัฐ ดังนั้นสถาน-ประกอบการที่ชุมชนเป็นเจ้าของถือว่าเป็นของภาคเอกชนเช่นเดียวกัน แต่ในความเป็นจริงแล้วถ้าหากใช้คำว่าธุรกิจนั้นก็หมายถึงการแสวงหากำไรเป็นที่ตั้ง แต่สถานประกอบการที่ชุมชนเป็นเจ้าของนั้นก็กลับมีแนวคิดที่เน้นการพึ่งพาอาศัยกันมากกว่าการแสวงหากำไร ดังนั้นจึงควรใช้คำว่า “วิสาหกิจชุมชน” เช่นเดียวกับ “รัฐวิสาหกิจ” ที่หลายคนรู้จัก (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน, 2548, หน้า 3) โดยวิสาหกิจชุมชนนั้นจัดเป็นกลุ่มกิจกรรมของชุมชนที่ชุมชนคิดได้จากการเรียนรู้ ไม่ใช่กิจกรรมเดี่ยว ๆ ที่ทำเพื่อมุ่งสู่ตลาดใหญ่ และไม่ใช่งานที่ซับซ้อน แต่เป็นการจัดการระบบการผลิตและบริการที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน เพื่อทดแทนการซื้อจากระบบตลาด เช่น การจัดการเรื่องข้าว หมู เห็ด เป็ด ไก่ ผัก ผลไม้ น้ำยาสระผม สบู่ น้ำยาล้างจาน หรืออื่น ๆ ที่ชุมชนทำได้เอง โดยไม่ยุ่งยาก การผลิตเพื่อทดแทนการซื้อเป็นการลดรายจ่ายและยังช่วยให้ระบบเศรษฐกิจเข้มแข็งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการจัดระบบเศรษฐกิจใหม่ให้เป็นที่น่าเชื่อถือและเป็นจริงในชุมชน เพราะถ้าชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ก็เปรียบเหมือนเสาเข็มของตึกที่ทำให้ตึกมั่นคงแข็งแรง ดังนั้นเศรษฐกิจของประเทศก็จะเข้มแข็งและอยู่ได้ ที่ผ่านมาระบบเศรษฐกิจในประเทศเปรียบเหมือนการสร้างตึกที่มีฐานแคบ ถ้าฐานไม่แข็งแรง ตึกก็พังลงมา ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนจึงมีความสำคัญในการสร้างฐานมั่นคงให้กับประเทศได้ โดยกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้าให้เข้มแข็งและกระจายโอกาสการประกอบอาชีพให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ และลดภาระค่าใช้จ่ายให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศให้สามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น

ความหมายและขอบเขตของวิสาหกิจชุมชน

นิยามวิสาหกิจชุมชน ได้มีนักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน ได้ให้นิยามวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

กรมส่งเสริมการเกษตร (2548, หน้า 2) ได้ให้คำนิยามคำว่า วิสาหกิจชุมชน (Small and Micro community Enterprise: SMCE) หมายถึง การประกอบการขนาดเล็กและขนาดจิ๋ว เพื่อจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งพาตนเองและความเพียงพอของครอบครัว และชุมชน ทุน ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม (กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่น้องไว้ใจกัน) ให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืน ยังประโยชน์ให้ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวิสาหกิจนั้นเป็นหลัก

วิชิต นันทสุวรรณ (2547, หน้า 28) ได้นิยาม วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการ ซึ่งรวมถึงกระบวนการคิด การจัดการผลผลิต และทรัพยากรทุกชั้นตอน โดยมีภูมิปัญญาขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายขององค์กรชุมชน เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมีได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทางสังคม ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนและความสงบสุขของสังคมด้วย

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล (2545, หน้า 38-39) ได้ให้นิยาม วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการโดยชุมชนที่มีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งด้านการผลิต การค้า และการเงิน และต้องการใช้ปัจจัยการผลิตนี้ให้เกิดดอกผลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ด้านเศรษฐกิจ คือ การสร้างรายได้และอาชีพ ด้านสังคม คือ การยึดโยงร้อยรัดความเป็นครอบครัวและชุมชนให้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ แบ่งทุกข์แบ่งสุขซึ่งกันและกัน โดยผ่านการประกอบกระบวนการของชุมชน

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 ได้กำหนดนิยาม วิสาหกิจชุมชน นั้นหมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่นๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันมีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นนิติบุคคลเพื่อสร้างรายได้และเพื่อพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน

กล่าวโดยสรุป วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการขนาดย่อมและขนาดจิ๋วของชุมชน เพื่อการจัดการ "ทุน" ของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งตนเอง ทุนชุมชนมีทั้งทุนที่เป็นเงิน ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และทุนที่เป็นผลผลิตทุนความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณี

วัฒนธรรม โดยมีได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทางสังคม ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนและความสงบสุขของสังคมด้วย

จากความหมายของวิสาหกิจชุมชนข้างต้นนั้นสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2548, หน้า 2) ได้สรุปองค์ประกอบสำคัญของวิสาหกิจชุมชน 7 ประการด้วยกัน คือ

1. ชุมชนเป็นเจ้าของกิจการเอง แต่อย่างไรก็ดี คนนอกอาจมีส่วนร่วมโดยอาจมีการถือหุ้นได้เพื่อการมีส่วนร่วม ร่วมมือ และให้ความช่วยเหลือ แต่ไม่ใช่หุ้นใหญ่ทำให้มีอำนาจในการตัดสินใจ

2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน ซึ่งอาจจะนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้แต่เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด

3. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนซึ่งมีความรู้ภูมิปัญญา หากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมเกิดมีความเชื่อมั่นในตัวเองก็จะริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ได้โดยไม่เอาแต่เลียนแบบหรือแสวงหาสูตรสำเร็จ

4. มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานทุนที่สำคัญ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปรับประยุกต์ให้ทันสมัย ผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาสากล

5. มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ไม่ใช่ทำแบบโครงการเดี่ยว คล้ายกับปลูกพืชเดี่ยว แต่เป็นการทำแบบวนเกษตร คือ มีหลาย ๆ กิจกรรมประสานผนึกพลัง (Synergy) และเกื้อกูลกัน (Cluster)

6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจหลัก การเรียนรู้คือหัวใจของกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีแต่การเลียนแบบ การหาสูตรสำเร็จ โดยไม่มีความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีวิสาหกิจชุมชนบนฐานความรู้ แต่บนฐานความรู้สึก ความอยาก ความต้องการตามทีสื่อในสังคมกระตุ้นให้เกิด ทำให้ความอยากกลายเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตไปหมด

7. การพึ่งตนเองคือเป้าหมายอันดับแรกและสำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน ถ้าหากพลาดเป้าหมาย วิสาหกิจชุมชนจะกลายเป็นธุรกิจที่มุ่งเน้นกำไร แทนที่ให้วิสาหกิจชุมชนคงอยู่และพัฒนาเป็นขั้นเป็นตอนให้เกิดความมั่นคงก่อนที่จะก้าวไปสู่ธุรกิจ

การแบ่งประเภทของวิสาหกิจชุมชน สามารถมองได้หลายมิติ กล่าวคือ แบ่งตาม ลักษณะการประกอบการเป็นหลัก และแบ่งตามการจัดระดับและขั้นตอนการพัฒนาการ ประกอบการของวิสาหกิจชุมชน

การแบ่งตามลักษณะการประกอบการเป็นหลัก สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท ดังนี้ (ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์, 2548, หน้า 10)

1. วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน เป็นการผลิตเพื่อการใช้งานในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งมีอยู่ 5 อย่าง คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ ปุ๋ย ซึ่งอยู่ในขีดความสามารถของชาวบ้านทั่วไปจะทำได้ เป็นของต้องกินต้องใช้ประจำวัน มีมูลค่ามากกว่าครึ่งของค่าใช้จ่ายทั้งปีของแต่ละครัวเรือน แต่ชาวบ้านทั่วไป ไม่ว่าจะอยู่ใกล้เมืองหรือไกลเมืองต่างก็ซื้อกินซื้อใช้

2. วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เป็นวิสาหกิจชุมชนที่สามารถนำออกสู่ตลาดใหญ่ ได้ เพราะมีลักษณะเฉพาะตัว มีเอกลักษณ์ท้องถิ่น บางอย่างอาจมีสูตรเด็ดเคล็ดลับหรือคุณภาพดีในระดับมาตรฐาน สามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปได้ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ก็คือหนึ่งในวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า

ขณะที่การแบ่งตามการจัดระดับและขั้นตอนการพัฒนาการประกอบการของวิสาหกิจชุมชน สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภท ดังนี้ (ดวงเดือน สมวัฒน์ศักดิ์, 2548, หน้า 10)

1. ระดับครอบครัว คือ วิสาหกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ที่เน้นการประกอบกิจกรรมเพื่อกินใช้ในครอบครัว เพื่อทดแทนการพึ่งพาจากภายนอก เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ไว้ใช้กินในครอบครัว

2. ระดับชุมชนและเครือข่าย คือ วิสาหกิจชุมชนแบบพอเพียง เป็นการประกอบกิจการ โดยกลุ่ม เพื่อตอบสนองการอุปโภคบริโภคในชุมชนและเครือข่าย ซึ่งสามารถที่จะพัฒนาให้เป็นวิสาหกิจชุมชนแบบก้าวหน้าได้ รวมทั้งสามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทั่วไปได้

วิสาหกิจชุมชนแตกต่างจากธุรกิจชุมชน

ขณะที่ธุรกิจชุมชนเน้นที่การบริหารจัดการมุ่งสู่ตลาดและมุ่งกำไร วิสาหกิจชุมชนเน้นความร่วมมือกันทำกิจกรรมเพื่อให้พึ่งตนเองได้ ขณะที่ธุรกิจชุมชนมีเป้าหมายให้ "รวย" วิสาหกิจชุมชนมีเป้าหมายให้ "รอด" ธุรกิจชุมชนมักจะดำเนินกิจกรรมเป็นเรื่อง ๆ อย่ง่าง วิสาหกิจชุมชนเป็นระบบที่มีความหลากหลายกิจกรรมเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน เสริมกันแบบบูรณาการ ธุรกิจชุมชนดำเนินการตามรูปแบบและมักเลียนแบบวิสาหกิจชุมชนมีความคิดสร้างสรรค์

ถ้าเปรียบเทียบธุรกิจชุมชนกับการทำการเกษตรก็คล้ายกับการปลูกพืชเดี่ยว ขณะที่วิสาหกิจชุมชนคล้ายกับการทำเกษตรผสมผสานหรือวนเกษตร คือ แทนที่จะ 2-3 อย่าง ก็ทำ 20-30 อย่าง

วิสาหกิจชุมชน เน้นที่วิถีคิดและกระบวนการเรียนรู้มากที่สุด เพราะปัญหาที่ผ่านมา ไม่ใช่เรื่องการผลิต ซึ่งชุมชนผลิตอะไรได้มากมายจนไม่รู้จะขายที่ไหน ประเด็นวันนี้จึงไม่ได้อยู่ที่ "วิธีทำ" แต่อยู่ที่ "วิถีคิด" ต้องปรับวิถีคิดใหม่ ถ้าทำแบบ "ปลูกพืชเดี่ยว" แต่ถ้าทำแบบเกษตรผสมผสานและวนเกษตรก็จะเน้นการทำวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้พอกินพอใช้ก่อนแล้วค่อยพัฒนาไปสู่การจัดการเชิงธุรกิจ เมื่อพอเพียงและพึ่งตนเองได้ก็สามารถผลิตให้เหลือเพื่อตลาดได้ ถ้าเกิดขายไม่ได้ก็ไม่เสียหาย ถ้าขายได้ก็เป็นกำไร วิสาหกิจชุมชนไม่ได้เอาตลาดมาเป็นตัวตั้ง แต่เอาชีวิตเป็นตัวตั้ง ไม่ได้ปฏิเสธตลาด แต่ไม่เอาตลาดเป็นเป้าหมาย

จากแนวคิดของวิสาหกิจชุมชนและธุรกิจชุมชน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นแนวคิดที่คล้ายกันในเรื่องของการรวมตัวของคนในชุมชนที่จะดำเนินการจัดการทุนของชุมชนมีทั้งทุนที่เป็นเงิน ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ทุนที่เป็นผลผลิตทุนความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นพี่น้องและความไว้วางใจกันของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน จึงได้นำมาเป็นแนวคิดในการศึกษาเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยได้รวบรวมผลงานและผลการวิจัยที่มีลักษณะใกล้เคียงกับเรื่องที่ศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

จากการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ซึ่งได้ระบุว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนแห่งชาติ, 2548:20) สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญของภาครัฐในความพยายามส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจจากความรู้พื้นฐานของชุมชนทั้งในด้านเงินทุน จากนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในปี 2544 เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยรัฐพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่นด้านเงินทุน ด้านความรู้สมัยใหม่ และด้านการบริหารจัดการ ในร่างพระราชบัญญัติได้กำหนดให้มีหน่วยงานตั้งแต่ระดับจังหวัด จนถึงระดับประเทศ ในระดับจังหวัดนั้นให้คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัด ประสานงานกับทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การส่งเสริมกิจการวิสาหกิจ

ชุมชนต่างๆ เช่น การส่งเสริมและช่วยเหลือในการขอจดทะเบียนสิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า หรือทรัพย์สินทางปัญญาอื่นๆ เป็นต้น

หลังจากที่แนวทางการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงถูกบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เป็นต้นมา ก็ได้มีหน่วยงานต่างๆ สนับสนุนงานวิจัยต่างๆ เป็นจำนวนมาก ในส่วนที่สัมพันธ์กับวิสาหกิจชุมชนนั้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ (2545) โดยสำนักงานราชภัฏได้ดำเนินการวิจัย เรื่อง “การศึกษารูปแบบและปัจจัยที่ชุมชนประสบความสำเร็จในการใช้วัฒนธรรมเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ” โดยศึกษารูปแบบและปัจจัยในการใช้วัฒนธรรมเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีข้อค้นพบว่า ลักษณะของชุมชนที่ประสบความสำเร็จมาจากปัจจัยหลายอย่างที่ส่งเสริมและสนับสนุนกัน กล่าวคือ ปัจจัยภายในที่ส่งผลให้ชุมชนประสบความสำเร็จนั้น คือ ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมของชุมชน เช่น กระบวนการจัดเทศกาลทางสังคม ลักษณะการรวมกลุ่ม ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์หรือระบบนิเวศที่สอดคล้องต่อการผลิต/เสริมสร้างรายได้ การผลิตผลผลิตที่มาจากปัจจัยทั้งสองด้านที่สัมพันธ์กัน การรวมกลุ่มกันในการผลิตและจัดการผลผลิตของชุมชนภายใต้ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้การจำหน่ายผลิตภัณฑ์/ผลผลิตของชุมชน ทำให้คนในชุมชนสามารถมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น และมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น หรือระดับความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนความรู้ต่างๆ ของชุมชนต่างๆ ที่มีความรู้ภูมิปัญญาชุมชนทั้งในด้านความรู้ในการผลิตผลิตภัณฑ์ ความร่วมมือในการผลิตผลิตภัณฑ์ในระดับระหว่างชุมชนสองชุมชนขึ้นไปในการผลิตผลิตภัณฑ์ชนิดเดียวกัน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ในเงื่อนไขของความรู้ที่นั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความรอบรู้ด้านเกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต งานศึกษาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขความรู้ที่สัมพันธ์กับความรู้ท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมของชุมชน อันเป็นปัจจัยสำคัญในเรื่องการใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมมาปรับใช้เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงซึ่งเรื่องดังกล่าว เป็นสิ่งที่มีมาแต่อดีตที่ยาวนานในการที่คนในชุมชนเรียนรู้จากการปรับตัวเพื่อดำรงชีวิต ที่ก่อตัวขึ้นจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติในหมู่บ้าน การขยายพื้นที่เพื่อการผลิตหรือระบบการเกษตรต่างๆ เพื่อการเลี้ยงชีพและชุมชนนั้น ยึดโยงกันเป็นเครือข่ายด้วยประเพณีและวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น ประเพณีงานบุญต่างๆ บุญกองข้าว ก็เพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับวัด และเป็นการแจกจ่ายกระจายข้าว อันเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพเป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527) แม้เศรษฐกิจหลักของประเทศจะเน้นที่การพัฒนาระบบทุนนิยมมาก

ขึ้นก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าว ก็ยังคงมีความสัมพันธ์ทั้งในระดับโลกทัศน์ความเชื่อ และในระดับปฏิบัติ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเป็นตัวอย่างหนึ่ง ที่อธิบายความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทั้งในระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ในการให้คุณค่ากับทรัพยากรร่วมของสังคม ป่าไม้ ทุ่งนา หรือสัตว์ มีสิ่งที่มองไม่เห็น แต่สัมผัสได้ผ่านพิธีกรรม เพื่ออธิบายคุณค่าต่างๆ เหล่านั้น และเพื่อเป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติส่วนรวมเอาไว้ อีกทั้งยังรักษาความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนร่วมกันด้วย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2537) กล่าวคือ การผลิตของชุมชนชนบทของไไทยนั้น มีวิธีการผลิตที่สมบูรณ์ในตัวเองอยู่แล้วในอดีต ไม่ต้องพึ่งพาทภายนอก ใช้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติในวิธีการผลิต คนในชุมชนมีความเท่าเทียมกันในแง่การดำรงชีพ นโยบายเน้นการพัฒนาแบบทุนนิยมของรัฐพยายามช่วงชิงการควบคุมทรัพยากรดังกล่าวไปจากชุมชน ทั้งในระดับนโยบายและการตลาด ทำให้ชุมชนชนบทต้องพึ่งพาทภายนอกมากขึ้น ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้ชุมชนชนบทเกิดปัญหาและก่อให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น (ภักพัฒนา ทิพย์ประไพ, 2540) ซึ่งในส่วนนี้เองที่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเน้นไว้ในเงื่อนไขสองประการ ในการนำความรู้/ภูมิปัญญาที่มีมาตั้งแต่เดิมมาปรับใช้เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง เพื่อให้เกิดความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี

รัตนา โตสกุล และคณะ (2548) ได้ศึกษาถึงการจัดการองค์ความรู้ท้องถิ่นดังกล่าว ว่ามีรูปแบบและกลไกในการจัดการความรู้อย่างไรบ้าง โครงสร้างขององค์กรในการจัดการความรู้ของชุมชนคืออะไร เป็นอย่างไร และชุมชนได้มีการร่วมมือหรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกหรือไม่ อย่างไร จากการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นนั้น ประกอบด้วยเงื่อนไขพื้นฐานที่จำเป็น 2 ประการ อันได้แก่เงื่อนไขทางวัตถุวิสัย (Objective condition) และเงื่อนไขทางจิต (Subjective condition) รวมทั้งเงื่อนไขสนับสนุนอันได้แก่ ผู้นำของชุมชนที่มีบารมี มีความรู้ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนหรือจากภายนอกเช่น บทบาทของนักพัฒนา นักวิชาการ เป็นต้น ในส่วนของเงื่อนไขทางวัตถุวิสัยนั้น เป็นเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับบริบทด้านการพัฒนาสังคมไทยที่กำหนดสภาพแวดล้อมโดยรวม แนวทางการพัฒนาทุนนิยมที่มุ่งสร้างความทันสมัยและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่กำหนดและควบคุมอำนาจในการจัดการของชุมชนไป ชุมชนจึงเรียนรู้ที่จะนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้เพื่อให้สามารถมีอำนาจในการควบคุมที่มากขึ้น ดังในกรณีของเครือข่ายอินแปง ที่ใช้เครือข่ายในการจัดการความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแบบพึ่งตนเอง อันเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญที่เริ่มตั้งแต่การพึ่งพาตนเองให้ได้ตั้งแต่ระดับปัจเจกเป็นต้นไป ทั้งการ

ผลิตเพื่อการยังชีพการในเบื้องต้นที่ไม่เน้นการผลิตเพื่อขายและการปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยการปลูกพืชเลียนแบบธรรมชาติ นำผลิตภัณฑ์พืชในป่าภูพานลงมาเพาะในไร่นาของตน ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เพื่อส่งเสริมการมีอยู่มีกินของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นเอง ในด้านเงื่อนไขทางจิตนั้น เป็นเรื่องของการร่วมรับรู้ในระดับโลกทัศน์ ผ่านการเรียนรู้จากผู้นำในการผลิตแบบพึ่งตนเองที่เคยมีปัญหาหนี้สินมากมายจากการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อขายมาก่อน เพื่อให้คนในชุมชนร่วมรับรู้ เข้าใจ และตระหนักรู้เท่าทันต่อสาเหตุแห่งความทุกข์ที่เกิดขึ้น ให้ตระหนักและรู้เท่าทันต่อปัญหาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัจเจกและชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญและให้สอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุดเพื่อสร้างสำนึกของชุมชนในการร่วมมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา หรือก็คือการเน้นความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในการเข้าใจและร่วมกันแก้ไขปัญหาตนเอง

ขณะเดียวกันสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัมพล เสนาณรงค์ (2542) เรื่องของ ทิศทางการพัฒนาชนบทตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ที่พบว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการนำไปใช้ คือความพยายามในการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะด้านอาหาร พยายามก่อหนี้ให้น้อยที่สุด มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ใช่จ่ายเกินรายรับที่มี

สำหรับในระดับความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กันระหว่างชุมชน โดย รัตนา โตสกุล และคณะ (2548) กล่าวว่าในฐานะที่เป็นเครือข่ายที่อิงกับหน่วยพื้นฐานในการผลิตและพึ่งพาตนเองได้ การรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันสร้างผลประโยชน์ แบ่งปันองค์ความรู้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั้น พบว่างานศึกษาเกี่ยวกับระดับความสัมพันธ์ดังกล่าวมีความสำคัญในระดับเงื่อนไขความรู้ เพื่อก่อให้เกิดความรู้ใหม่ที่ระดับชุมชนร่วมกันแลกเปลี่ยน เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นอีกด้วย เช่น ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน: ภูมิคุ้มกันชุมชน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549:254-259) ที่เน้นการแลกเปลี่ยนข่าวสารประสบการณ์ และปัญญากัน ของสี่สิบกลุ่มชุมชน ใน 13 จังหวัดทั่วประเทศ เพื่อเป็นการกระจาย แลกเปลี่ยน องค์ความรู้เพื่อการดำรงชีพอย่างพอประมาณ ให้พึ่งตนเองได้มากขึ้น เช่น กลุ่มวังตอตั้ง อำเภอหนองบัวแดง และกลุ่มสวรรค์บ้านดิน อำเภอเทพสถิตจังหวัดชัยภูมิ ที่แลกเปลี่ยนความรู้ในการสร้างบ้านดินกับการทำไม้กวาด อันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านกับชุมชนอื่นๆ ที่เข้าร่วม หรือ กลุ่มช่างจักรสานที่บ้านเขาน้อย จังหวัดพิษณุโลก ที่รื้อฟื้นการสานตะกร้าและข้องจับปลา เพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารจากเพื่อนบ้านไว้บริโภคโดยไม่จำเป็นต้องเสียเวลาไป

ขายสินค้าที่ตลาดภายนอก เป็นต้น หรือใน เครือข่ายคุณค่าข้าวคุณธรรม (ใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549:265-269) ซึ่งเป็นการรวมตัว และร่วมมือกันของชุมชนต่างๆ ที่ผลิตข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ ในการพัฒนาเครือข่ายคุณค่าในกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการกำหนดแบรนด์ให้กับข้าวที่ชุมชนที่เป็นสมาชิกผลิตได้ ในแบรนด์ “ข้าวคุณธรรม” เป็นการร่วมมือกันเพื่อสร้างระบบการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม (Fair trade) แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเรื่องพ่อค้าคนกลางในระบบการผลิตแบบทุนนิยม โดยข้าวที่ปลูกแบบเกษตรอินทรีย์ดังกล่าวจะผลิตตามแผนการสั่งซื้อของพันธมิตรที่เป็นเอกชนอันเป็นตลาดในการวางจำหน่าย อีกทั้งยังกำหนดเกณฑ์ในระดับปัจเจกที่ว่า ผู้เข้าร่วมกระบวนการผลิตข้าวคุณธรรมนั้น เจ้าของที่ดินหรือผู้ปลูกจะต้องถือศีลห้า และลดอบายมุข อันเป็นกลอุบายหนึ่งในการใช้ชีวิตแบบพอเพียง และไม่ประมาท โดยมีกลไกควบคุมจากชุมชนและเครือข่ายมาร่วมกำหนดอีกด้วย

ขณะที่ในระดับภาพกว้างนั้น งานศึกษาการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของ กฤต อุดตมะเวทิน (2550) พบว่า ชุมชนที่ศึกษาไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ตรงกับเจตนารมณ์ในการเสนอร่างกฎหมายจากชุมชน เนื่องจากไม่ได้กำหนดเครื่องมือหรือโครงสร้างการจัดการเพื่อให้วิสาหกิจชุมชนได้รับการส่งเสริมให้มีความสามารถพึ่งพาตนเองและมีภูมิคุ้มกันตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยข้อเสนอของงานวิจัยได้เสนอแนวทางในการปรับปรุงและสร้างเครื่องมือให้วิสาหกิจชุมชนได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นธรรมและทั่วถึงมากขึ้น เช่นการสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เรียนรู้และจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตัวชุมชนเองมากขึ้น และนำบริบทความต้องการต่างๆ ในพื้นที่เข้าร่วมในการพิจารณาทำแผนงานในการสนับสนุนด้วย

จะเห็นได้ว่า ในระดับปัจเจกนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นที่ความพอเพียง การผลิตเพื่อการยังชีพ การพึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด ซึ่งสัมพันธ์กับระดับชุมชนที่มีความจำเป็นในการรื้อฟื้นคุณค่า และกระจายแลกเปลี่ยนความรู้/ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือความรู้/ตระหนักถึงความเท่าทันกับระบบการผลิตที่มุ่งเน้นไปที่ความไม่ประมาท มีภูมิคุ้มกันที่ดี ผ่านผู้มีความรู้ในชุมชนที่ดี หรือผ่านการแลกเปลี่ยนร่วมกันระหว่างชุมชนที่ดี ในส่วนของระดับที่กว้างกว่าหรือในระดับองค์กรหรือในระดับประเทศนั้น จะเห็นว่าการส่งเสริมให้ชุมชน หรือองค์กร หรือเครือข่าย สร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ในระดับประเทศ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้น องค์กรภายนอก/การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชนนั้น มีความสำคัญ ทั้งในการกำหนดทิศทางการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมไปถึงการ

ส่งเสริมและสนับสนุนทั้งในด้านทุน และเทคโนโลยีอีกด้วย (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2543)

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อมโยงเกี่ยวกับ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะนโยบายระดับประเทศที่ส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน มีพัฒนาการมาจากปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายในการส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ลิดรอน ช้อนทับ สิทธิ/อำนาจในการจัดการทรัพยากรของชาวชนบทมาช้านานจนกระทั่งประสบปัญหาเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในปี 2540 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงถูกนำมาใช้เพื่อการส่งเสริมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในหลายๆ โดยมีความเชื่อมโยงดังนี้

ประการแรก- วิสาหกิจชุมชนเป็นภาคเศรษฐกิจที่เติบโตมาจากความพยายามในการปรับตัวของประชาชนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยมีความสนับสนุนจากภาครัฐทั้งด้านเงินทุน ความรู้ และการจัดการ

ประการที่สอง- วิสาหกิจชุมชนใช้เทคโนโลยีไม่สูง อีกทั้งใช้ทุนทางวัฒนธรรมชุมชนเป็นพื้นฐานในการประกอบและดำเนินงาน เป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการใช้ความรู้ชุมชน และทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้

ประการที่สาม- ท่ามกลางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่ดิ่งบัจฉัยในการควบคุมต่างๆ ไปจากชุมชน ทำให้คนในชุมชนไม่สามารถที่จะควบคุมบัจฉัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีพได้ วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นภาคเศรษฐกิจที่เปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันให้แก่คนในชุมชนนั่นเอง